

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ
ในพื้นที่ลุ่มน้ำกกจังหวัดเชียงราย
Community Capacity Building in Water Resource Management
of Kok watershed, Chiang Rai Province

ศศิพัชร หาญฤทธิ์*, อธิพัทธ์ เรืองกิจวัฒน์**, ทศพล คชสาร ** และเพชรสวัสดิ์ กันคำ***

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย 80 หมู่ 9 อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย 57100

Sasiphat Harnrit, Ithiphat Rueangkitwat, Tosapon Koschasan
and Petsawat kankam

Faculty of social sciences Chiangrai Rajabhat University, 80Moo 9Tambol
Badoo Muang Subdistrict Chiang Rai Province 57100

Email: sasiphat.mek@crru.ac.th, ithiphat.rue@crru.ac.th, tosapon.kos@crru.ac.th,
petsawat.kan@crru.ac.th

Received: August 19, 2024

Revised: December 18, 2024

Accepted: December 23, 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำกก จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำและหา แนวทางเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่างในการจัดการทรัพยากรน้ำ อย่างยั่งยืน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้นำชุมชนและ คณะกรรมการจัดการน้ำในพื้นที่ชุมชนบ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัด เชียงรายจำนวน 30 คน เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหาในลักษณะข้อมูลเชิงพรรณนา และประเมิน ศักยภาพด้วยวิธี SWOT Analysis ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ในขั้นการค้นหาค้นหาปัญหา การวางแผนดำเนินการ ปฏิบัติงานรวมทั้งการติดตามและ ประเมินผล มีค่าคะแนนเท่ากับ 3.50 หมายถึงระดับการมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง และจาก การจัดเวทีระดมความคิดด้วยวิธี SWOT Analysis พบว่าจุดแข็งของคณะกรรมการจัดการน้ำ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

คือ การมีการบริหารจัดการการใช้น้ำภายในกลุ่ม ตั้งกฎระเบียบที่เข้มแข็ง สมาชิกต้องปฏิบัติตามกฎข้อกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด แต่ยังมีจุดอ่อนและอุปสรรคในการบริหารจัดการน้ำ ในส่วนงบประมาณที่ไม่พอเพียง รวมทั้งขาดการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสมาชิกในชุมชนบางส่วนยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในทุกระดับ โดยแนวทางในการจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพในการบริการจัดการน้ำในพื้นที่ พบว่า ในพื้นที่ยังคงขาดการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนโดยเฉพาะการประสานงานกับหน่วยงานราชการเพื่อลดความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจร่วมกัน เกิดความตระหนัก การรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของในทรัพยากรน้ำของชุมชน เพื่อให้เกิดเป็นรูปแบบการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: ศักยภาพชุมชน, การจัดการน้ำ, ลุ่มน้ำกก

Abstract

The research on enhancing community capacity for water resource management in the Kok River Basin, Chiang Rai Province, aims to study the level of participation in water management and explore approaches to strengthen the community's capacity for sustainable water resource management in the lower Kok River Basin area. This qualitative research collects data through in-depth interviews with community leaders and water management committee members in Ban San community, Yonok Subdistrict, Chiang Saen District, Chiang Rai Province, involving 30 individuals. The data are analyzed descriptively, and assesses the community's capacity using SWOT Analysis. The research results show that the level of participation in various activities, from problem identification, planning, implementation, monitoring, and evaluation, scored an average of 3.50, indicating a moderate level of participation. Through brainstorming sessions using SWOT Analysis, it is found that a strength of the water management committee is its strong internal water usage management, with strict rules that all members must adhere to. However, weaknesses and obstacles in water management are identified, particularly in terms of insufficient budget, lack of coordination with relevant agencies, and limited participation from some community members in all levels of water management. To strengthen the community's water management capacity, it is found that there is a need to increase participation from all sectors, especially in coordination with government agencies, to reduce conflicts, build mutual understanding, and foster community awareness and a sense of ownership over water resources, ultimately establishing a sustainable water management model for the future.

Keywords: Community Capacity Building, Water Management, Kok watershed

1. บทนำ

ทรัพยากรน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติของคนไทยที่ต้องมีการบริหารจัดการทั้งปริมาณและคุณภาพอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และชุมชนในลุ่มน้ำ ควรต้องร่วมกันทบทวนและปรับปรุงกระบวนการจัดการน้ำบางส่วนให้มีความเหมาะสมกับปัจจุบันด้วยแนวคิดของนโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเป็นจริง และสามารถปฏิบัติได้โดยอาศัยข้อมูล ความรอบรู้ ของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่เข้าใจในรากเหง้าแห่งปัญหา ซึ่งการจัดการน้ำในปัจจุบันควรมีกลไกสำคัญได้แก่ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการทำงานแบบร่วมด้วยช่วยกันคิด ช่วยกันหารูปแบบและวิธีดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบบูรณาการในทุกมิติเสมอ จึงจะบังเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืนโดยไม่เกิดความขัดแย้งในสังคม¹

ลุ่มน้ำกก เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงราย ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งต้องพึ่งพาน้ำจากแม่น้ำกก สำหรับการอุปโภค บริโภค การเกษตร และการประมง อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำกก กำลังเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหามลพิษ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหากัลแล้ง และปัญหาอุทกภัย² การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ จึงมีความสำคัญ ในการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำ และเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรน้ำมากที่สุด การมีส่วนร่วมของชุมชน จึงจะช่วยให้มั่นใจได้ว่า ทรัพยากรน้ำจะได้รับการจัดการอย่างถูกต้อง เหมาะสม และตอบสนองความต้องการของชุมชน สามารถรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำได้ เช่น ปัญหามลพิษ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหากัลแล้ง และปัญหาอุทกภัย การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน จะช่วยให้ชุมชนมีความรู้ ทักษะ และเครื่องมือ ในการจัดการกับปัญหาเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ลุ่มน้ำกกเป็นลุ่มน้ำลำดับที่ 3 จาก จำนวน 25 ลุ่มน้ำหลักของประเทศ มีต้นกำเนิดมาจากภูเขาทางเหนือในรัฐเชียงตุง สหภาพเมียนมา ไหลเข้าสู่ประเทศไทยที่ช่องน้ำกก อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ แล้วไหลไปทางทิศตะวันออกผ่าน อำเภอแม่สาย เข้าสู่อำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย จากนั้นไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่อำเภอเชียงแสนแล้วไหลสู่แม่น้ำโขงที่บ้านสบกก ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

การบริหารจัดการในรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบองค์รวม (IWRM) Integrated Water Resources Management) เป็นรูปแบบการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพและมุ่งเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ได้มี

¹ กรมทรัพยากรน้ำ, “การจัดการทรัพยากรน้ำ,” 2563, <https://www.dwr.go.th/index.php>, สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2566.

² สำนักงานทรัพยากรน้ำที่ 1, “ข้อมูลลุ่มน้ำกกและโขง(เหนือ),” 2565, <https://water.dwr.go.th/wro1/index.php/th/2019-05-17-03-08-34>, สืบค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2566.

การศึกษาการจัดการความรู้ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการน้ำชลประทานในพื้นที่ฝายเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่มีการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและมีรูปแบบการสร้างเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนต้น และการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนกลาง จังหวัดเชียงราย

ทั้งนี้ เพื่อการบริหารจัดการลุ่มน้ำกกระบบการบริหารจัดการในรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบองค์รวม ต้องมีการศึกษาการบริหารจัดทั้งทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำทางผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่างในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอยางสัก จังหวัดเชียงรายเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงในด้านการบริหารงานในภาพรวม และเพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำและหาแนวทางเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำกกในการจัดการทรัพยากรน้ำต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์การจัดการน้ำของชุมชนแบบมีส่วนร่วมในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง

1.3 ทฤษฎีและแนวคิด

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำกก จังหวัดเชียงราย ในครั้งนี้ได้ศึกษานิยาม และความหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่แนวคิดการจัดการทรัพยากรน้ำ แนวคิดการมีส่วนร่วมเพื่อเป็นปัจจัยหลักในการสร้างความตระหนักในการพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

1.3.1 หลักการจัดการทรัพยากรน้ำ

ทรัพยากรน้ำมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ มากมาย เช่น ดิน ป่าไม้ สัตว์ เป็นต้น เราไม่สามารถแยกการบริหารจัดการน้ำได้เพียงอย่างเดียว ดังนั้นภายในทรัพยากรน้ำ จึงมีขอบเขตของการจัดการที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันในการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งน้ำ การจัดสรรน้ำ การป้องกันภัยพิบัติทางธรรมชาติ การป้องกันมลพิษทางน้ำ และการบำบัดน้ำเสีย ซึ่งมีผลต่อการกำหนดนโยบาย และแนวทางในการดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้เกิดความยั่งยืนต่อไป เราต้องอาศัยหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ³

³ เกษม จันทรแก้ว, *วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม, 2553), 83.

Elinor Ostrom⁴ ได้เสนอหลักการจัดการทรัพยากรน้ำ 8 ประการดังนี้

1. การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน ประกอบด้วยขอบเขตทางกายภาพ ของพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำ และขอบเขตจำกัดของผู้ใช้ทรัพยากรจากแหล่งน้ำ หรือสมาชิกของชุมชนซึ่งต้องระบุคุณสมบัติของผู้มีสิทธิ์ใช้ทรัพยากรน้ำอย่างชัดเจน

2. กฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้ และดูแลรักษาทรัพยากรน้ำให้เหมาะสม กับสภาพท้องถิ่น ทั้งสภาพทางชีวภาพของระบบทรัพยากร สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชน

3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ในการออกระเบียบ สมาชิกชุมชน มีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบ หรือปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบ หรือปรับปรุงแก้ไขระเบียบ

4. การสอดส่องติดตามผล สมาชิกในชุมชนทุกคน มีหน้าที่สอดส่องดูแลพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของคนในชุมชน อาจตั้งเป็นกลุ่ม หรือองค์กร เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการละเมิดกฎระเบียบ

5. การลงโทษแบบค่อยเป็นค่อยไป การลงโทษบุคคลที่กระทำความผิด อาจมีโทษตั้งแต่ขั้นเบา ไปถึงโทษขั้นหนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความร้ายแรงของการกระทำความผิด

6. มีกลไกการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ในการแก้ไขปัญหความขัดแย้ง ต้องมีผู้นำทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้าน หรือชุมชน เป็นอันดับแรก ถ้าไม่สำเร็จ อาจต้องอาศัยบุคคลที่สาม หรืออาศัยอำนาจจากภายนอกที่เหนือกว่า เช่น เจ้าหน้าที่ปกครอง หรือต้องใช้มาตรการทางกฎหมาย

7. มีการแทรกแซงสิทธิชุมชนน้อยที่สุด หมายความว่าความรวมถึงสิทธิชุมชน ในบทบัญญัติกฎระเบียบและก่อตั้งองค์กรในการจัดการทรัพยากรน้ำ ให้มีการแทรกแซงอำนาจจากภายนอกชุมชนน้อยที่สุด หรืออีกนัยหนึ่งคือ รัฐให้การยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น

8. มีสถาบันท้องถิ่น ที่อยู่เหนือกว่าโครงสร้างสถาบัน หมายถึง การมีระเบียบ มีกฎกติกาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องสอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงานระดับชาติ

การบริหารจัดการน้ำ เป็นประเด็นสำคัญที่ทั่วโลกให้ความสนใจ เนื่องจากทรัพยากรน้ำ มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แนวคิดในการบริหารจัดการน้ำมีหลากหลายรูปแบบ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อให้มีน้ำใช้เพียงพอ มีคุณภาพและสามารถตอบสนองความต้องการของทุกภาคส่วนได้อย่างยั่งยืน

1.3.2 แนวคิดหลักในการบริหารจัดการน้ำ

1) การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ (Integrated Water Resources Management – IWRM): เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในภาพรวม โดย

⁴ Elinor Ostrom, *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action* (Cambridge: Cambridge University PRESS, 1990), 106.

คำนึงถึงปัจจัยทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างครอบคลุม มีการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการวางแผนและดำเนินการ

2) การจัดการน้ำตามลุ่มน้ำ (River Basin Management): เน้นการบริหารจัดการน้ำในแต่ละลุ่มน้ำ โดยพิจารณาถึงความเชื่อมโยงระหว่างต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อให้การใช้ประโยชน์จากน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

3) การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ: เน้นการดูแลรักษาแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ หนอง บึง เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำใต้ดิน ป้องกันการกัดเซาะ และปรับปรุงคุณภาพน้ำ

4) การใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ: ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนใช้น้ำอย่างคุ้มค่าและประหยัด เช่น การใช้น้ำฝน การนำน้ำเสียกลับมาใช้ใหม่ การพัฒนาเทคโนโลยีการชลประทานที่ทันสมัย

5) การมีส่วนร่วมของประชาชน: ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจในการบริหารจัดการน้ำ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและยอมรับในมาตรการต่าง ๆ

1.3.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม⁵

การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้โอกาสแก่ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นประชาชน องค์กร หรือกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขา โดยตรงหรือทางอ้อม เช่น การมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการ การให้ความเห็น หรือการร่วมกันทำงานเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีที่สุดร่วมกันระดับการมีส่วนร่วม หมายถึง ระดับความเข้มข้นหรือความลึกซึ้งของการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้หลายระดับ ดังนี้

1.3.4 ระดับการมีส่วนร่วม

1) การรับรู้ข้อมูล (Information): เป็นระดับพื้นฐานที่สุด คือ การให้ข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วนเกี่ยวกับเรื่องที่จะนำมาพิจารณา เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าใจสถานการณ์และบริบท

2) การปรึกษา (Consultation): เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังพิจารณา แต่การตัดสินใจขั้นสุดท้ายยังคงเป็นของผู้มีอำนาจตัดสินใจ

3) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making): เป็นการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจริงจัง โดยอาจมีการลงคะแนน หรือการเจรจาเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน

⁵ อโณน ทรัพย์พัฒน์, *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์นโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547), 52.

4) การมอบอำนาจ (Empowerment): เป็นระดับสูงสุด คือ การมอบอำนาจให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการดำเนินงานจริง ๆ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการร่วม หรือ การให้ชุมชนบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง

1.3.5 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

- 1) เพิ่มความชอบธรรม: การตัดสินใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้รับการยอมรับและสนับสนุนมากกว่า
- 2) เพิ่มประสิทธิภาพ: การนำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาปรับใช้ จะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- 3) สร้างความเป็นเจ้าของ: เมื่อผู้คนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พวกเขาจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น
- 4) เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน: การทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
- 5) ส่งเสริมการเรียนรู้: การมีส่วนร่วมจะเปิดโอกาสให้ผู้คนได้เรียนรู้และพัฒนาทักษะต่าง ๆ

1.3.6 แนวคิดการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน

รากฐานของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม มีที่มาจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) อันถือเป็นทฤษฎีภาค (Macro Theory) และเก่าแก่ทฤษฎีหนึ่งของสังคมวิทยา ซึ่งนำไปใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมตั้งแต่ระดับจุลภาค/ปัจเจกบุคคล (Micro Level - Individual) ไปจนถึงระดับมหภาค/สังคม (Macro Level - Society) โดยมีแหล่งกำเนิดของทฤษฎีจาก 3 แหล่ง คือ เศรษฐศาสตร์เชิงอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarian Economics) มานุษยวิทยาเชิงหน้าที่ (Functional Anthropology) และจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology)⁶

แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่น” ในศตวรรษที่ 21” ควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วม และเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการพัฒนา ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในภูมิภาคและชนบทในกระบวนการพัฒนาและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการปัญหาได้ด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ตลอดจนสามารถสนองตอบต่อการกระจายการพัฒนาได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง ดังนั้นการพัฒนาในอนาคตจะเน้นที่การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนในภูมิภาคและชนบทให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีเศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคงเป็นตัวนำ และเป็นฐานในการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตในอนาคต ทั้งนี้ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนจำเป็นจะต้องเข้ามาเสริมบทบาทของภาครัฐซึ่งเป็นผู้สนับสนุนการพัฒนาเดิม ซึ่งเป็น

⁶ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), 115-116.

การฝึกกำลังในการพัฒนาและนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและท้องถิ่นอย่าง มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน⁷

แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน หมายถึงการมีชุมชนที่มีการรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น มีศักยภาพในการพึ่งตนเองและเรียนรู้ในระดับสูง มีองค์กรชุมชนกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลง และภาคีเครือข่ายการพัฒนาที่เข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งมีความสามัคคีเอื้ออาทรอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และดำรงไว้ซึ่งคุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น หรือเอกลักษณ์ความเป็นไทยได้อย่างต่อเนื่อง⁸

อนุชา ม่วงใหญ่ ศึกษาแนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่น” ในศตวรรษที่ 21” พบว่า การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล โดยสร้างความตระหนักรู้ของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต รวมทั้งกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้ชุมชนที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนอย่างเป็นธรรมเสริมสร้างองค์ความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นภาคีหลักในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้องให้มีการใช้และแบ่งผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยุติธรรมและยั่งยืน

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง เพื่อนำมาวิเคราะห์การจัดการน้ำของชุมชนแบบมีส่วนร่วมในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง และนำข้อมูลมาจัดทำเพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรน้ำจากชุมชนให้เกิดการประสานงานร่วมกันกับพื้นที่ต้นน้ำและกลางน้ำต่อไป

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

หมู่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอยางตลาด จังหวัดชัยภูมิ

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ และการนำการวิเคราะห์เชิงปริมาณเพื่อให้เกิดข้อมูลที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งนี้ ได้กระบวนการ SWOT Analysis มาใช้เพื่อพัฒนาข้อมูลที่ได้ ให้คณะกรรมการจัดการน้ำในชุมชนตระหนักถึงปัญหา หน้าที่และร่วมกัน

⁷ อนุชา ม่วงใหญ่, “แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21,” วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย 6, ๓ (กันยายน-ธันวาคม 2559): 12-26.

⁸ สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, รายงานคณะกรรมการสภาพของคนไทย สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ (กรุงเทพ: บริษัทพิมพ์จำกัด, 2553), 121-125.

แก้ปัญหาของตนเอง ให้ชุมชนได้เรียนรู้แบบพหุภาครวมทั้งการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม และการทำงานร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในการศึกษาครั้งนี้ใช้รูปแบบการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นข้อมูลที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจงในประเด็นการบริหารจัดการน้ำและกฎกติกาของกลุ่มในพื้นที่ลุ่มน้ำกตอนล่าง ได้แก่

1) กลุ่มผู้นำในชุมชนในพื้นที่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

2) คณะกรรมการในการจัดการน้ำหมู่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ทั้ง 3 กลุ่มประกอบด้วย กลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ กลุ่มผู้ใช้น้ำไฟฟ้าแหล่งที่ 1 และกลุ่มผู้ใช้น้ำไฟฟ้าแหล่งที่ 2

3) ตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

1.5.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากตำรา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนบทความข่าวสารจากหนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนทุกแขนงที่เกี่ยวข้องในด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการน้ำ

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นกระบวนการระดมความคิดและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังนี้

2.1) การใช้แบบสัมภาษณ์แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ระดับความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมจำนวน 5 ระดับ เพื่อวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.2) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการจัดทำเวทีระดมความคิด ผ่านการทำ SWOT Analysis เป็นกระบวนการวิเคราะห์กระบวนการจัดการน้ำที่ใช้ในการประเมินและทำความเข้าใจในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ เพื่อนำไปวิเคราะห์ศักยภาพและแนวทางในการบริหารจัดการน้ำต่อไป

3) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ (Observation) โดยการตอบข้อคำถามขึ้นอยู่กับความสนใจ ต่อการให้ข้อมูลของกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังใช้วิธีการดังกล่าว ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ทำให้ผู้วิจัยสามารถเห็นการเปลี่ยนแปลง จากกระบวนการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มคนในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังสัมภาษณ์ข้อมูลผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จากผลกระทบในพื้นที่เป้าหมายที่สามารถให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ ด้วยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

2. ผลการวิจัย

หมู่บ้านสันธาตุ มีลักษณะของพื้นที่เป็นราบลุ่มเชิงดอย หรือที่ราบลุ่มเชิงเขาโล่งอยู่ที่สูงจากแหล่งน้ำสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบระหว่างภูเขา 60% เป็นที่ราบทั่วไป 13% เป็นที่ดอนเป็นที่เนินเขา 20% เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ 7% บ้านสันธาตุ มีความโดดเด่นด้านวิถีชีวิตชุมชนคนอีสานในแผ่นดินล้านนา โดยเฉพาะการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมลายเอกลักษณ์ได้แก่ลายสันธาตุ ลายหงส์ดำ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ของกรมพัฒนาชุมชน มีประสบการณ์รับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นกลุ่มศึกษาดูงาน ได้รับการสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการการท่องเที่ยวจากหน่วยงานต่าง ๆ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่และวิถีชีวิตที่มีมีการรักษาขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่เหนียวแน่น มั่นคง จะเห็นได้จากการทำบุญต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งได้สืบสานกันมาเป็นประจำทุกปี จึงได้รับการจัดตั้งอีกทั้งมีการส่งเสริมการเกษตรเชิงท่องเที่ยวอีกด้วย และเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในรูปแบบการบริหารจัดการน้ำที่สำคัญ คือเป็นพื้นที่ปลายน้ำกักซึ่งเป็นพื้นที่ที่ต้องมีการสร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เกิดความตระหนักและรู้คุณค่าของการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำ เพื่อในอนาคต เราจะได้มีทรัพยากรน้ำไว้ใช้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด

ผลการศึกษาในด้านการบริหารจัดการน้ำเพื่อวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ การใช้แบบสัมภาษณ์แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ระดับความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมจำนวน 5 ระดับ เพื่อวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนล่าง พบว่า การมีส่วนร่วมและการรับรู้ถึงการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสนจากกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มผู้นำในประเด็นของการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ

ตาราง 1 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ

ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ความหมาย
การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา	3.40	1.26	ปานกลาง
การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ	3.48	1.14	ปานกลาง
การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน	3.55	1.19	มาก
การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล	3.57	1.17	มาก
ภาพรวม	3.50	1.19	ปานกลาง

จากตาราง ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ พบว่า ภาพรวมของค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 ภาพรวมค่าของ S.D. เท่ากับ 1.19 ภาพรวมความหมายอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดได้แก่ การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.57 ค่าของ S.D.

เท่ากับ 1.17 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.55 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.19 ความหมายอยู่ในระดับมาก รองลงมาได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินการ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.48 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.14 และการมีส่วนร่วมในการค้นหา ปัญหา ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.40 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.26 ความหมายอยู่ในระดับปานกลาง ตามลำดับ

ตาราง 2 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในภาพรวม

กิจกรรมในภาพรวม	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ความหมาย
1. การเข้ามามีส่วนรวมและการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก	2.72	1.21	ปานกลาง
2. การดำเนินงานของกลุ่มการบริหารจัดการน้ำชลประทานในพื้นที่	3.37	1.07	ปานกลาง
3. ความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบของเครือข่าย	3.27	1.06	ปานกลาง
4. การเข้าถึงข้อมูลของการคงสภาพของทรัพยากรน้ำ	2.21	1.19	น้อย
5. ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ	3.50	1.19	ปานกลาง
ภาพรวม	3.01	1.14	ปานกลาง

จากตาราง กิจกรรมในภาพรวม พบว่า ภาพรวมของค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.01 ภาพรวมค่าของ S.D. เท่ากับ 1.14 ภาพรวมของความหมายอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดได้แก่ ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.19 การดำเนินงานของกลุ่มการบริหารจัดการน้ำชลประทานในพื้นที่ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.37 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.07 ความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบของเครือข่าย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.27 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.06 การเข้ามามีส่วนรวมและการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.27 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.21 ความหมายอยู่ในระดับปานกลาง และรองลงมาได้แก่ การเข้าถึงข้อมูลของการคงสภาพของทรัพยากรน้ำ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.21 ค่าของ S.D. เท่ากับ 1.19 ความหมายอยู่ในระดับน้อย ตามลำดับ

2.1 การวิเคราะห์ศักยภาพการพัฒนาเครือข่ายการจัดการน้ำ

ในการวิเคราะห์ที่ได้นำข้อมูลจากการระดมความคิดในกลุ่มย่อย ทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ กลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังงานไฟฟ้าแหล่งที่ 1 และกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังงานไฟฟ้าแหล่งที่ 2 โดยการระดมความคิดจากทุก ๆ มุมมอง โดยไม่มีการตัดสินถูกผิดของสมาชิกในกลุ่ม

เพื่อหาทางเลือกในการตัดสินใจ ความคิดใหม่ๆ และใช้ในการวางแผน โดยสิ่งสำคัญในการระดมสมองหรือระดมความคิด คือ ให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ มีการดำเนินการระดมความคิดให้ได้ข้อคิดเห็นมากที่สุด โดยไม่มีการตั้งกรอบ หรือประเมินถูกผิดขณะระดมความคิด ทั้งนี้การระดมสมอง เป็นกระบวนการรวบรวมความคิดและไอเดียร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อหาทางออกหรือวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยผู้ที่เสนอไอเดียจะไม่ถูกจำกัดกรอบความคิด และไม่ถูกตัดสินว่าไอเดียนั้นถูกหรือผิด เป็นไปได้หรือไม่ ทุกคนในกลุ่มสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อได้อย่างอิสระ ยังมีการระดมความคิดมากเท่าไร ยิ่งสะท้อนให้เห็นมุมมองที่หลากหลาย และมองเห็นโอกาสที่จะนำไปสู่ข้อสรุปหรือทางออกใหม่ได้มากขึ้นเท่านั้น โดยได้ข้อคิดเห็นดังนี้

2.2 กลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์

ลักษณะรูปแบบการบริหารจัดการน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ มีการตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ มีระบบการบริหารจัดการและกฎกติกาการใช้น้ำ โดยการให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำลงชื่อจองคิวไว้ล่วงหน้า

จุดแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ มีการบริหารจัดการการใช้น้ำเพื่อให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี ตั้งกฎระเบียบที่เข้มแข็ง สมาชิกต้องปฏิบัติตามกฎข้อกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด รวมถึงมีระบบการบริหารจัดการน้ำ โดยการให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำลงชื่อจองคิวไว้ล่วงหน้า และจ่ายค่าบริการวันละ 100 บาท เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาค่าซ่อมแซมปรับปรุงต่าง จุดอ่อนของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ ในช่วงที่ไม่มีแสงแดดเพียงพอ ไม่สามารถใช้น้ำได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากใช้ระบบพลังงานแสงอาทิตย์ในการสูบน้ำ

โอกาสของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ คือ ขยายจุดปล่อยน้ำให้ครบทุกสวน หรือต้องการขยายตาน้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อผู้ใช้น้ำในแต่ละวัน

ปัญหาอุปสรรคของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ คือ ไม่สามารถเข้าถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ในช่วงฤดูแล้ง (เดือนเมษายน-พฤษภาคม) น้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้น้ำของสมาชิก

กิจกรรมที่เข้ามาส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ คือ ร่วมกันพัฒนาริมหนองน้ำข้าง พิธีสืบชะตานองน้ำ เจ้าพ่อหนองข้าง และคลองหนองตาปลา และมีหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมในพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ ได้แก่ กรมชลประทาน และกรมทรัพยากรน้ำ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ของกลุ่มผู้ใช้น้ำพลังงานแสงอาทิตย์ คือ อยากให้มีหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมช่วยเหลือ ติดเครื่องสูบน้ำพลังแสงอาทิตย์เพิ่ม เพื่อให้มีน้ำเพียงพอต่อความต้องการของสมาชิก

2.3 กลุ่มผู้ใช้น้ำใช้ไฟฟ้าแหล่งที่ 1

ลักษณะรูปแบบการบริหารจัดการน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้ไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ มีการประชุมปีละ 4 ครั้ง และมีการจัดการน้ำมีการแบ่งออกเป็น 2 พื้นที่เพื่อให้เกิดความครอบคลุมของการบริหารจัดการน้ำ

จุดแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ มีการบริหารจัดการของกลุ่มที่เข้มแข็ง มีกฎระเบียบในการใช้น้ำ มีพื้นที่รองรับอย่างเหมาะสมทำให้มีน้ำทำการเกษตรตลอดทั้งปี สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีการทำงานเป็นกลุ่ม มีความร่วมมือกันในชุมชนเป็นอย่างดี

จุดอ่อนของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐอย่างเหมาะสมเท่าที่ควร พื้นที่จุดตั้งแพสูบน้ำมีการตื้นเขินในทุก ๆ ปี และไม่มีงบประมาณเพียงพอในการบริหารจัดการ

โอกาสของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ การรับสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเพิ่มทำให้มีการขยายเครือข่ายสมาชิกเพิ่มมากขึ้น การขยายคลองส่งน้ำแบบถาวรเข้าพื้นที่การเกษตร

ปัญหาอุปสรรคของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ แหล่งน้ำแห้งและตื้นเขิน ทำให้น้ำไม่เพียงพอต่อการทำนา นอกจากนี้ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือหรือไม่ได้รับการอนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมที่เข้ามาส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ มีการประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำ การพัฒนาคลองส่งน้ำ การทำพังกันน้ำเข้าหาแพสูบน้ำ และการขุดลอกคลองส่งน้ำ และมีหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมในพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 ได้แก่ กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และเทศบาลตำบลโยนก ในส่วนข้อเสนอแนะอื่น ๆ ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 1 คือ หน่วยงานทางราชการเข้ามาดูแลและรับผิดชอบช่วยเหลือแนะนำการบริหารจัดการแนวทางน้ำ การทำเขื่อนกั้นน้ำ รวมถึงการประสานเครือข่ายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.4 กลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2

ลักษณะรูปแบบการบริหารจัดการน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำ การรวบรวมพื้นที่จำนวนไร่ในการจ่ายน้ำในแต่ละครั้ง รวมถึงมีการแบ่งโซนในการจ่ายน้ำ และมีการเก็บเงินค่าใช้น้ำของสมาชิกกลุ่มในแต่ละครั้ง

จุดแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ มีคณะกรรมการดูแลเปิด-ปิดน้ำ ดูแลตาน้ำให้มีน้ำใช้เพียงพอตลอดทั้งปี รวมถึงสมาชิกกลุ่มยอมรับข้อตกลงของกลุ่ม ตลอดจนมีความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งน้ำและจัดการน้ำอย่างเข้มแข็ง

จุดอ่อนของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำต้องจ่ายค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำเอง ค่าไฟฟ้าแพง ที่ตั้งแพสูบน้ำตื้นเขิน ช่วงเวลาน้ำขึ้นต้องถอดตัวหนอนออก น้ำลดต้องถอดแพทางระบายน้ำเข้าที่ทำการเกษตรอยู่ไกล และขาดงบประมาณรองรับการบริหารจัดการของกลุ่ม

โอกาสของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ หน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือ ทั้งในเรื่องของงบประมาณ ค่าไฟฟ้า และติดตั้งพลังงานแสงอาทิตย์เพื่อที่จะได้ประหยัดค่าไฟฟ้า

ปัญหาอุปสรรคของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ ค่าไฟฟ้าแพงกลุ่มผู้ใช้น้ำต้องจ่ายค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำเอง ภัยแล้งทำให้แหล่งน้ำตื้นเขิน และขาดงบประมาณในการซ่อมแซมบำรุงรักษา

กิจกรรมที่เข้ามาส่งเสริมศักยภาพของพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังงานไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ สมาชิกกลุ่มช่วยกันพัฒนา คูแฉะ ซ่อมแซมบำรุงแพสูบน้ำ ท่อน้ำที่ชำรุด และลำเหมือง โดยมีหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมในพื้นที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังงานไฟฟ้าแหล่งที่ 2 ได้แก่ กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ เทศบาลตำบลโยนก และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ทั้งนี้ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ของกลุ่มผู้ใช้น้ำใช้พลังงานไฟฟ้าแหล่งที่ 2 คือ หน่วยงานของทางราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือ ค่าไฟฟ้า พลังงานทดแทน งบประมาณ และการทำฝายกั้นน้ำกก

3. สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

3.1 สรุป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ภาพรวมระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.50 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 1.19 จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น สังเกตได้ว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความกระตือรือร้นในการติดตามผล ประเมินผล และลงมือปฏิบัติงานในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา อาจต้องมีการส่งเสริมและกระตุ้นให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมมากขึ้น เพื่อให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องและอยู่ในทุกระบวนการของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ในด้านการบริหารจัดการน้ำที่มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการจัดทำเวทีระดมความคิด ผ่านการทำ SWOT Analysis เป็นกระบวนการวิเคราะห์กระบวนการจัดการน้ำที่ใช้ในการประเมินและทำความเข้าใจในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ พบว่าจุดแข็งคือการมีการจัดตั้งคณะกรรมการอย่างมีระบบและมีการสร้างกติกาอย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ถึงจุดอ่อนและอุปสรรคในด้านการประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง การจัดสรรงบประมาณที่อาจจะทำให้เกิดเป็นอุปสรรคสำคัญในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่หมู่บ้านสันธาตุ

3.2 อภิปรายผล

จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีความสอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของกาญจนา แก้วเทพ⁹ ที่เป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เติบโตอย่างยั่งยืน เมื่อชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผน และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม มีความผูกพันกับชุมชนมากขึ้น และพร้อมที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ในด้านข้อมูลของการบริหารจัดการน้ำในแต่ละด้าน พบว่า ค่าเฉลี่ยโดยรวม 3.01 ซึ่งบ่งบอกว่าโดยรวมแล้วกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 1.14 แสดง

⁹ กาญจนา แก้วเทพ, *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง* (กรุงเทพฯ: สภาคณาจารย์แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538), 25-28.

ให้เห็นว่าข้อมูลค่อนข้างกระจายตัว จุดแข็งของกลุ่มได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 3.50 แสดงว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน การดำเนินงานของกลุ่มการบริหารจัดการน้ำชลประทานในพื้นที่ที่มีค่าเฉลี่ย 3.37 บ่งบอกว่าการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่เป็นไปในทิศทางที่ดี ความรู้ความเข้าใจในกฎระเบียบของเครือข่าย มีค่าเฉลี่ย 3.27 แสดงว่าผู้เกี่ยวข้องมีความเข้าใจในกฎระเบียบค่อนข้างดี สิ่งที่ต้องปรับปรุงหรือเป็นประเด็นในการพัฒนาสร้างแนวทางเพื่อเพิ่มศักยภาพได้แก่ การเข้ามามีส่วนรวมและการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกมีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.27 บ่งบอกว่าการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกยังไม่เพียงพอ รวมทั้งการเข้าถึงข้อมูลของการคงสภาพของทรัพยากรน้ำ มีค่าเฉลี่ย 2.21 แสดงว่าการเข้าถึงข้อมูลยังมีข้อจำกัด มีความสอดคล้องกับ Elinor Ostrom¹⁰ ได้เสนอหลักการจัดการทรัพยากรน้ำ 8 ประการได้แก่ 1. การกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน 2. กฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้และดูแลรักษาทรัพยากรน้ำให้เหมาะสม กับสภาพท้องถิ่น 3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน 4. การสอดส่องติดตามผล 5. การลงโทษแบบค่อยเป็นค่อยไป 6. มีกลไกการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง 7. มีการแทรกแซงสิทธิชุมชนน้อยที่สุด หมายความว่ารวมถึงสิทธิชุมชน ในบทบัญญัติกฎระเบียบและก่อตั้งองค์กรในการจัดการทรัพยากรน้ำ 8. มีสถาบันท้องถิ่น ที่อยู่เหนือกว่าโครงสร้างสถาบัน โดยแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่บ้านสันธาตุมีการบวกรในการจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักการได้อย่างครบถ้วน ซึ่งในกระบวนการน้ำเห็นได้ว่าในพื้นที่ชุมชนสามารถสร้างเครือข่ายทางสังคมในการบริหารจัดการน้ำ ได้ในรูปแบบงานวิจัยของ อนุชา ม่วงใหญ่¹¹ ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่น ในศตวรรษที่ 21 พบว่า การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล โดยสร้างความตระหนักรู้ของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต รวมทั้งกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้ชุมชนที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนอย่างเป็นธรรมเสริมสร้างองค์ความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นภาคีหลักในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้องให้มีการใช้และแบ่งผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยุติธรรมและยั่งยืน

¹⁰ Elinor Ostrom, *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action* (Cambridge: Cambridge University PRESS, 1990), 106.

¹¹ อนุชา ม่วงใหญ่, “แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21,” *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสต์เทิร์นเอเชีย* 6, น.3 (กันยายน-ธันวาคม 2559): 12-26.

3.3 ข้อเสนอแนะ

แนวทางในการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการน้ำได้แก่

- 1) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา: จัดกิจกรรมหรือสร้างช่องทางให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนะปัญหาที่พบเจอ
- 2) พัฒนาระบบการให้ข้อมูลและการสื่อสาร: สร้างระบบการสื่อสารที่โปร่งใสและเข้าถึงง่าย เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 3) จัดกิจกรรมฝึกอบรม: จัดกิจกรรมฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกันและการแก้ปัญหา เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) จัดกิจกรรมเครือข่ายเพิ่มเพิ่มรูปแบบการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภายนอกให้มากขึ้น เพื่อให้ได้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น ด้านงบประมาณ เทคโนโลยี และบุคลากร การพัฒนาช่องทางการเข้าถึงข้อมูลเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการคงสภาพของทรัพยากรน้ำได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือนุชนเป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ: สภาคทอติแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.
- เกษม จันทรแ้ว. *วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม, 2553.
- กรมทรัพยากรน้ำ. *“การจัดการทรัพยากรน้ำ”*. 2563.
- <https://www.dwr.go.th/index.php>. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2566.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. *ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- สำนักงานทรัพยากรน้ำที่ 1. *“ข้อมูลลุ่มน้ำกกและโขง(เหนือ)”*. 2565.
- <https://water.dwr.go.th/wro1/index.php/th/2019-05-17-03-08-34>. สืบค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2566.
- สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ. *รายงานคณะทำงานสุขภาพของคนไทย สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดีจำกัด, 2553.
- อคิน รพีพัฒน์. *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์นโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547.
- อนุชา ม่วงใหญ่. *“แนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21.”* *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย* 6, ฉ.3 (กันยายน-ธันวาคม 2559): 12-26.
- Ostrom, Elinor. *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University PRESS, 1990.